Dissertationes Laudatissimae
Universitas Gedanensis

Emilia Dobrowolska

W kierunku uniwersytetu przedsiębiorczego

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

W kierunku uniwersytetu przedsiębiorczego

Rodzinie

Dissertationes Laudatissimae
Universitas Gedanensis

Emilia Dobrowolska

W kierunku uniwersytetu przedsiębiorczego

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2021

Recenzent
prof. dr hab. Agnieszka Sopińska
prof. dr hab. inż. Agnieszka Zakrzewska-Bielawska

Redaktor Wydawnictwa
Anna Herzog-Grzybowska

Korekta
Sylwia Rumińska

Projekt okładki i stron tytułowych
Łukasz Gwizdała

Koncepcja graficzna serii
Karolina Johnson

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
Prorektora ds. Badań Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego
w ramach konkursu na wyróżniające się prace doktorskie
oraz środków Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-220-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49

Spis treści

Wstęp 7

Rozdział 1. Ewolucja koncepcji uniwersytetu oraz jego rola w rozwoju nauki i innowacji 13
1.1. Uniwersytet średniowieczny – uniwersytet pierwszej generacji 15
1.2. Uniwersytet liberalny – uniwersytet drugiej generacji 19
1.3. Uniwersytet przedsiębiorczy – uniwersytet trzeciej generacji w koncepcjach Burtona R. Clarka i Ronalda Barnetta 23
1.4. Ewolucja roli uniwersytetu w społeczeństwie jako instytucji mającej wpływ na rozwój intelektualny, gospodarczy i cywilizacyjny 29

Rozdział 2. Współpraca jako efekt wielopłaszczyznowych relacji międzyorganizacyjnych 41
2.1. Współpraca międzyorganizacyjna w teorii nauk o zarządzaniu 42
2.2. Podmioty i relacje w sieci współpracy 57
2.3. Wybrane koncepcje relacji międzyorganizacyjnych 67
2.3.1. Relacje a teoria kosztów transakcyjnych 74
2.3.2. Relacje a teoria wymiany społecznej 75
2.3.3. Relacje a podejście zasobowe 76
2.3.4. Relacje a podejście relacyjne 79
2.4. Czynniki determinujące nawiązywanie i rozwój relacji międzyorganizacyjnych 85
2.5. Czynniki ograniczające rozwój relacji międzyorganizacyjnych 97

Rozdział 3. Modele procesu innowacji oraz uwarunkowania innowacyjności przedsiębiorstw 103
3.1. Klasyfikacje innowacji w teorii organizacji i zarządzania 103
3.2. Modele procesu innowacji 115
3.2.1. Podażowy i popytowy model procesu innowacji 117
3.2.2. Modele procesu innowacji trzeciej generacji 118
3.2.3. Modele procesu innowacji czwartej generacji 121
3.2.4. Modele procesu innowacji piątej i szóstej generacji 125
3.3. Model tworzenia innowacji szóstej generacji na podstawie koncepcji *Open Innovation* 128
3.4. Uwarunkowania innowacyjności przedsiębiorstw 135

Rozdział 4. Diagnoza stanu współpracy polskich uczelni technicznych z przedsiębiorstwami – wyniki badań empirycznych 147
4.1. Metodyka badawcza 147
4.2. Kontekst działania badanych podmiotów 149
4.3. Analiza i synteza wyników badań jakościowych 154
4.4. Identyfikacja oraz analiza wielopłaszczyznowa modelu współpracy polskich uczelni technicznych z przedsiębiorstwami – synteza wyników badań 176

Rozdział 5. Kierunki rozwoju współpracy polskich uczelni technicznych z ekosystemem biznesowym oraz kierunki przyszłych badań eksploracyjnych 195
5.1. Współpraca uczelni z ekosystemem biznesowym na przykładzie Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego i Montana State University 195
5.1.1. Przypadek I. W kierunku uniwersytetu przedsiębiorczego – Wydział Farmaceutyczny Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego 196
5.1.2. Przypadek II. Montana State University – przykład współpracy Center for Biofilm Engineering z przemysłem . . 205
5.1.3. Gdański Uniwersytet Medyczny i Montana State University na drodze wdrażania koncepcji uniwersytetu przedsiębiorczego 214
5.2. Konieczne zmiany w kontekście działania uczelni technicznych . . 216
5.3. Kierunki rozwoju dotychczasowego modelu współpracy polskich uczelni technicznych z przedsiębiorstwami w zakresie transferu technologii 222
5.4. Kierunki przyszłych badań nad modelami współpracy uczelni technicznych w obszarze tworzenia i komercjalizacji wynalazków 227

Zakończenie 231

Wykaz źródeł i opracowań 237

Spis tabel 257

Spis rysunków 259

Spis wykresów 261

Załączniki 263

Wstęp

We współczesnej gospodarce opartej na wiedzy organizacje sieciowe stanowią specyficzne formy powiązań między podmiotami gospodarczymi. Wśród przyczyn ich powstawania wymienia się procesy globalizacyjne, zacieranie się granic między przedsiębiorstwem i jego otoczeniem, rozwój technologii informatycznych oraz turbulentne zmiany w otoczeniu organizacji.

Współczesne wyzwania natury ekonomicznej, technologicznej i społecznej wymagają od podmiotów gospodarczych umiejętności budowania relacji międzyorganizacyjnych, a współpraca międzyorganizacyjna umożliwia jej partnerom osiąganie efektu synergii, którego nie można osiągnąć, działając indywidualnie. W gospodarce opartej na wiedzy kluczowe znaczenie dla budowania wzrostu gospodarczego oraz konkurencyjności gospodarek mają innowacje. Dążenie do wzrostu innowacyjności gospodarki powinno łączyć się ze stworzeniem warunków sprzyjających komercjalizacji wiedzy. Istotnym elementem konkurencyjności gospodarki jest konkurencyjność przedsiębiorstw. Przewaga konkurencyjna przedsiębiorstwa jest kategorią wielowymiarową, gdyż może wynikać z posiadanych przez przedsiębiorstwo zasobów strategicznych, w tym umiejętności budowania relacji współpracy z podmiotami zewnętrznymi, zdolności do tworzenia innowacji oraz posiadanego kapitału intelektualnego.

Problematyka relacji nauka – biznes w XXI wieku stała się przedmiotem licznych badań i rozważań naukowców. Analiza wyników raportów o innowacyjności polskiej gospodarki nie dostarcza pozytywnych wniosków. Niedostateczny poziom współpracy sfery nauki i biznesu przekłada się na niski wskaźnik innowacyjności polskich przedsiębiorstw. Według raportu *European Innovation Scoreboard 2020* gospodarka polska znalazła się na 24 pozycji w grupie 27 państw Unii Europejskiej w rankingu

innowacyjności krajów Unii Europejskiej[1]. Jednocześnie Polska zajmuje przedostatnią pozycję w grupie 13 państw określanych jako *moderate innovators*. Sytuacja ta nie ulega zmianie od 2018 roku[2]. Przedstawione statystyki skłaniają do refleksji nad niskim poziomem innowacyjności polskich przedsiębiorstw oraz poszukiwania rozwiązań tego problemu.

Powodem zainteresowania się tematem współpracy między uczelniami technicznymi a ekosystemem biznesowym było wskazanie możliwości podniesienia poziomu innowacyjności polskiej gospodarki.

W monografii nie przyjęto hipotez badawczych, ponieważ założono, że występuje kilka modelowych rozwiązań współpracy między uczelniami technicznymi a przedsiębiorstwami, uzależnionych od kontekstu działania danej uczelni oraz od potencjału badawczego, jakim dana uczelnia dysponuje.

Problematyka tworzenia relacji międzyorganizacyjnych i ich wpływu na innowacyjność przedsiębiorstw skłaniają do poszukiwania odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jakie rozwiązania współpracy uczelni technicznych z biznesem są obecnie stosowane?
- W jakim zakresie i w jakim kierunku powinny być rozwijane stosowane modele współpracy?
- Jak inicjowano współpracę krajowych uczelni technicznych z przedsiębiorstwami w procesie tworzenia innowacji?
- Jakie czynniki determinują nawiązanie współpracy między uczelniami technicznymi a przedsiębiorstwami i sprzyjają tworzeniu przez nie innowacji?
- Jakie kategorie czynników stymulują lub ograniczają rozwój współpracy we wspólnych projektach?

Celem głównym podjętych badań była identyfikacja modelowych rozwiązań współpracy uczelni technicznych z przedsiębiorstwami w zakresie transferu technologii oraz wskazanie kierunków ich rozwoju.

---

[1] *European Innovation Scoreboard 2020*, eds. H. Hollanders, N. Es-Sadki, I. Merkelbach, A. Khalilova, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_1150 [dostęp: 23.10.2020].

[2] Por. *European Innovation Scoreboard 2019*, eds. H. Hollanders, N. Es-Sadki, I. Merkelbach, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d156a01b-9307-11e9-9369-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-136061387 [dostęp: 23.10.2020]; *European Innovation Scoreboard 2018*, eds. H. Hollanders, N. Es-Sadki, J. Mateos-Garcia, R. Moeremans, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8e-458033-74fc-11e8-948301aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-99539237 [dostęp: 23.10.2020].

Realizacja celu głównego wymagała podjęcia następujących działań badawczych:

- zdiagnozowania obecnego kontekstu działania polskich uczelni technicznych w sferze współpracy z przedsiębiorstwami,
- zdiagnozowania stanu dotychczasowej współpracy uczelni technicznych z przedsiębiorstwami przy tworzeniu innowacji technicznych,
- zdiagnozowania modelowych rozwiązań współpracy polskich uczelni technicznych w zakresie transferu technologii,
- projekcji możliwych kierunków rozwoju modeli współpracy uczelni technicznych z ekosystemem biznesowym.

Przedmiotem badań było zjawisko współpracy uczelni technicznych z przedsiębiorstwami w ramach realizowanych projektów badawczych dotyczących tworzenia innowacji technicznych.

Badania przeprowadzono w centrach transferu technologii działających przy uczelniach technicznych. Obecnie centra transferu technologii są podmiotami odpowiedzialnymi za współpracę uczelni z biznesem.

Badania empiryczne zostały przeprowadzone w okresie od kwietnia do listopada 2017 roku.

Metodyka badawcza obejmowała:

- badania jakościowe, których celem było przedstawienie stanu współpracy polskich uczelni technicznych z przedsiębiorstwami oraz selekcja podmiotów do kolejnego etapu badań empirycznych;
- badania terenowe przeprowadzone na podstawie metody studium przypadku na wyselekcjonowanych centrach transferu technologii działających przy uczelniach technicznych;
- analizę i syntezę wyników badań terenowych, które miały na celu identyfikację modelowych rozwiązań współpracy badanych politechnik z przedsiębiorstwami;
- badania porównawcze współpracy uczelni z przedsiębiorstwami podejmowanej w Polsce i w Stanach Zjednoczonych; analiza kontrastywna miała na celu wskazanie pożądanego kierunku rozwoju istniejących rozwiązań współpracy polskich uczelni.

Celowi głównemu została podporządkowana struktura pracy. Monografia składa się z pięciu rozdziałów, z których pierwsze trzy stanowią przegląd literatury przedmiotu i jednocześnie są podstawą dla rozważań teoretycznych w obszarze podjętego zagadnienia badawczego. W kolejnych dwóch rozdziałach zaprezentowano wyniki przeprowadzonych badań empirycznych, na podstawie których sformułowano wnioski końcowe.

W rozdziale pierwszym, w ujęciu historycznym, zaprezentowano trzy koncepcje uniwersytetu jako instytucji naukowej. Przedstawiono

istotę koncepcji uniwersytetu średniowiecznego (uniwersytetu pierwszej generacji), uniwersytetu liberalnego (uniwersytetu drugiej generacji) oraz uniwersytetu przedsiębiorczego (uniwersytetu trzeciej generacji). W zakończeniu rozdziału zaprezentowano ewolucję roli uniwersytetu jako instytucji naukowo-badawczej.

W rozdziale drugim przedstawiono zjawisko współpracy międzyorganizacyjnej w teorii nauk o zarządzaniu, uwzględniając tworzenie relacji pomiędzy nauką a biznesem. W dalszej części rozdziału przedstawiono istotę modelu potrójnej helisy (Triple Helix Model), zgodnie z którym rozwój gospodarczy i innowacyjny powinien opierać się na przenikaniu działań przedsiębiorstw, uczelni i instytucji administracji rządowej. Ponadto dokonano charakterystyki modelu poczwórnej helisy (Quadruple Helix Model) będącego rozwinięciem poprzedniego modelu. Zaprezentowano również relacje międzyorganizacyjne na tle teorii kosztów transakcyjnych, teorii wymiany społecznej, zasobowej teorii przedsiębiorstwa i podejścia relacyjnego. W zakończeniu rozdziału dokonano przeglądu literaturowego czynników determinujących nawiązywanie i rozwój relacji międzyorganizacyjnych.

Rozdział trzeci rozpoczęto przeglądem definicji i klasyfikacji innowacji stosowanych w literaturze przedmiotu. Następnie zaprezentowano ewolucję modeli procesu tworzenia innowacji – od modelu podażowego, przez model popytowy, popytowo-podażowy, modele interakcyjne, do modelu piątej i szóstej generacji, oraz scharakteryzowano koncepcję otwartych innowacji. Rozdział zakończono analizą determinant innowacyjności przedsiębiorstw.

W rozdziale czwartym przedstawiono opis założeń metodycznych przeprowadzonych badań. Zaprezentowano w nim kolejne etapy procedury badawczej, dokonano opisu zastosowanych metod i technik badawczych, a także przedstawiono obecny kontekst działania uczelni technicznych w zakresie transferu technologii. Następnie zaprezentowano wyniki badań jakościowych przeprowadzonych w centrach transferu technologii działających przy krajowych uczelniach technicznych. Na końcu zidentyfikowano oraz przeanalizowano model współpracy nauki i biznesu z trzech perspektyw – podmiotowej, czynnościowej i finansowej.

W rozdziale piątym porównano działania podejmowane w ramach współpracy Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego z otoczeniem społeczno-gospodarczym z działaniami inicjowanymi przez amerykańską uczelnię Montana State University. Następnie przedstawiono pożądane kierunki zmian w kontekście działania polskich uczelni oraz zaprezentowano proponowane kierunki rozwoju dotychczasowego modelu współpracy

polskich uczelni z przedsiębiorstwami w zakresie transferu technologii. Ostatnia część rozdziału została poświęcona kierunkom przyszłych badań nad modelami współpracy polskich uczelni w procesie komercjalizacji wyników prac badawczo-rozwojowych.

W zakończeniu przedstawiono wnioski płynące z przeprowadzonych badań literaturowych oraz empirycznych, a także odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Monografia jest skierowana do studentów oraz pracowników naukowych zainteresowanych problematyką tworzenia relacji sieciowych, współpracy międzyorganizacyjnej, a w szczególności współpracy świata nauki i biznesu w zakresie tworzenia innowacji.

Rozdział 1
Ewolucja koncepcji uniwersytetu oraz jego rola w rozwoju nauki i innowacji

Uniwersytet, jako integralny element struktury instytucjonalnej społeczeństw europejskich, zawsze należał do najbardziej złożonych i jednocześnie kluczowych podmiotów wpływających na rozwój intelektualny, gospodarczy i cywilizacyjny. Wskazuje się na trzy tradycje, które zdeterminowały ideę, kształt, a także rolę i zakres działalności uniwersytetu na przestrzeni wieków. Pierwowzorem późniejszych uniwersytetów były starożytne szkoły filozoficzne – Akademia Platońska i Liceum Arystotelesa. Drugą ideą, która znacząco wpłynęła na rozwój nauki i kultury społeczeństw europejskich, stała się wczesnośredniowieczna koncepcja korporacjonizmu społeczno-zawodowego, którego urzeczywistnieniem była gildia. W następnym okresie wytworzyła się i uformowała tradycja autonomicznych, republikańskich wspólnot miejskich, które od X do XII wieku powstawały w północnych Włoszech[3]. Owe trzy wczesne koncepcje i jednocześnie tradycje „świątyni nauki" w okresie renesansu europejskiego (początkowo włoskiego) zaowocowały powstaniem uniwersytetów w Padwie, Bolonii czy Mediolanie. Z tego okresu wywodzi się pierwszy polski uniwersytet, czyli Uniwersytet Jagielloński, który zasadniczo został założony na podstawie modelu renesansowego uniwersytetu włoskiego[4].

Zdaniem wielu badaczy instytuty nauczania wyższego istniały już w czasach starożytnych. Akademia Platońska, która została założona w 387 roku p.n.e. w Atenach, jest uznawana za pierwszą akademicką instytucję na świecie. Jednak większość badaczy skłania się do uznania

---

[3] K.Z. Sowa, *Gdy myślę uniwersytet…*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 11.

[4] Zob. H. Barycz, *Sześć wieków działalności Uniwersytetu Jagiellońskiego 1364–1964*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 1964, nr 9(2), s. 173–197.

uniwersytetów średniowiecznych za rzeczywiste zwiastuny nowożytnych uniwersytetów, które w Europie zaczęły powstawać od XI wieku[5]. Funkcjonowanie późniejszego uniwersytetu nawiązywało do podstawowych zasad, na których opierała się Akademia Platońska, czyli poczucia wspólnoty oraz przekonania o możliwości dotarcia do prawdy na drodze dociekań filozoficznych i metody dyskursu[6].

Harold Perkin wskazał następujące etapy rozwoju uniwersytetu:

- w okresie od XII wieku do 1530 roku następuje wzrost kosmopolitycznego, europejskiego uniwersytetu, który odgrywa znaczącą rolę w transformacji średniowiecznego świata;
- w latach 1530–1789 następuje „nacjonalizacja" uniwersytetów przez wyłaniające się w czasach wojen religijnych państwa narodowe, to także końcowy okres funkcjonowania uniwersytetów w epoce oświecenia;
- lata 1789–1939 obejmują odnowienie uniwersytetu po rewolucji francuskiej oraz jego transformację w epoce społeczeństwa industrialnego;
- lata 1538–1960 łączą się z migracją uniwersytetów poza Europę, następuje ich adaptacja do potrzeb rozwijających się społeczeństw;
- od 1945 roku do czasów obecnych trwa transformacja uniwersytetu od elitarnego do egalitarnego (masowego)[7].

Historia uniwersytetu pozwala wyróżnić trzy okresy przeobrażeń, jakimi podlegały uczelnie w Europie. Pierwszy przełomowy moment przypada na koniec XVIII i początek XIX wieku, kiedy został zagrożony byt uniwersytetu jako znaczącej makroinstytucji. Kolejny istotny zwrot w historii uniwersytetu miał miejsce na przełomie XIX i XX wieku. W tym czasie główną misją uniwersytetów było prowadzenie badań, a same uniwersytety stały się kluczowymi instytucjami nowożytnych państw i gospodarek. Czasy odejścia od elitarności kształcenia i koncentracja na masowym systemie szkolnictwa wyższego przypadają na drugą połowę XX wieku i wyznaczają trzeci okres przeobrażeń zachodzących na uniwersytetach[8].

---

[5] S. Guri-Rosenblit, *Wiele idei „uniwersytetu" i ich różnorodne przejawy*, http://www.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/seminaria/Kropiwnicki_Guri_Rosenblit_Wiele_idei_uniwersytetu.pdf [dostęp: 6.09.2017].

[6] A. Kobylarek, *Uniwersytet – zarys ewolucji idei podstawowej*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe" 2002, nr 1(19), s. 90.

[7] H. Perkin, *History of Universities* [w:] *International Handbook of Higher Education*, eds. J.J.F. Forest, P.G. Altbach, Springer, Netherlands 2006, s. 161.

[8] B. Wittrock, *Nowoczesny uniwersytet w perspektywie historycznej – rozważania o trzech transformacjach*, tłum. K. Korżyk, „Nauka" 2014, nr 2, s. 7.

Szersze spojrzenie na historię uniwersytetu, sięgające początków jego powstania w średniowieczu, prezentuje José-Ginés Mora. Badacz wyróżnia trzy okresy w historii uniwersytetu jako instytucji:

- uniwersytet średniowieczny (ang. *the old university*),
- uniwersytet liberalny (ang. *the university of the liberal nation-state*),
- uniwersytet uniwersalny (ang. *the universal university*)[9].

Johan G. Wissema i Jan Verloop wyróżniają także trzy etapy w rozwoju ewolucyjnym uniwersytetu:

- uniwersytet średniowieczny (uniwersytet pierwszej generacji),
- uniwersytet liberalny (uniwersytet drugiej generacji),
- uniwersytet przedsiębiorczy (uniwersytet trzeciej generacji).

Podział koncepcji działania uniwersytetu wg J.G. Wissema i J. Verloopa, a także ewolucja jego roli jako instytucji naukowo-badawczej stanowią przedmiot dalszych analiz literaturowych[10].

1.1. Uniwersytet średniowieczny – uniwersytet pierwszej generacji

W okresie powstawania uniwersytetu można zauważyć charakterystyczne dla cywilizacji europejskiej łączenie zmysłu przedsiębiorczości, inicjatywy i innowacji z potrzebą zrzeszania się ludzi poza związkami krewniaczymi, poza węzłami zwierzchności osobowej i poza hierarchią tych węzłów. Uniwersytety powstawały w miastach w momencie przejmowania przez nie nowych funkcji społecznych, gospodarczych, politycznych i kulturalnych[11].

Pierwsze uniwersytety średniowieczne zostały założone w Bolonii, Paryżu, Oksfordzie, Cambridge i Padwie w okresie od XI do XIII wieku. W tym czasie powstawały korporacje uniwersyteckie, które gwarantowały sobie przywileje zapewniające im prawo do nadawania stopni naukowych, prawo nauczania w całym chrześcijańskim świecie, autonomię wewnętrzną w zakresie stanowienia prawa, prawo do strajku i secesji

[9] J.G. Mora, *Governance and Management in the New University*, „Tertiary Education and Management" 2001, Vol. 7, Issue 2, s. 95–110.

[10] J.G. Wissema, J. Verloop, *Uniwersytet trzeciej generacji. Uczelnia XXI wieku*, Wydawnictwo ZANTE, Ziębice 2009, s. 6.

[11] A. Gieysztor, *Systemy wartości w tradycji uniwersyteckiej* [w:] *Idea uniwersytetu u schyłku tysiąclecia*, red. H. Żytkowicz, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1998, s. 9.

z miasta[12]. Narodziny uniwersytetów dały początek włoskiemu (bolońskiemu), paryskiemu, a także neapolitańskiemu modelowi uniwersytetu. Ten ostatni nie jest często wymieniany w literaturze przedmiotu z uwagi na to, że ustąpił pierwszeństwa dwóm wcześniejszym modelom[13].

Pod koniec XII wieku w Bolonii zaczęły powstawać zrzeszenia studentów. Ich członkowie nie ograniczali się jedynie do pobierania nauk, ale występowali także w obronie swych interesów wobec miasta, walczyli o autonomię uczelni, negocjowali warunki, w tym warunki finansowe pobierania nauk. Studenci wybierali spośród siebie rektora uniwersytetu. Uczelnie były finansowane z różnych źródeł – czesnego i opłat egzaminacyjnych pochodzących od studentów, z kasy państwa i Kościoła, a także ze wsparcia osób prywatnych. Studenci odbywali studia prawnicze na uniwersytecie w Bolonii jako *postgraduati*, czyli po odbyciu studiów w *artes* – sztukach wyzwolonych[14]. Absolwenci uniwersytetu pod koniec jednolitych studiów otrzymywali stopień magistra, który upoważniał ich do prowadzenia praktyki lub nauczania innych[15]. Na uniwersytecie powstały dwie odrębne społeczności: *universitas magistrorum*, czyli wspólnota profesorów, oraz *universitas scholarum*, czyli społeczność studentów. Model boloński funkcjonowania uniwersytetu przyjął się na prawie wszystkich uniwersytetach we Włoszech i na Półwyspie Iberyjskim, a także na uniwersytetach środkowoeuropejskich, tj. w Pradze, Krakowie, Wiedniu i Pécs[16].

Model paryski uniwersytetu wykształcił się na początku XIII wieku z istniejących przy katedrze Notre Dame szkół, które kształciły duchownych i nauczycieli. Model ten charakteryzował się dominacją profesorów (magistrów) oraz ścisłym podporządkowaniem Kościołowi. Magistrzy podejmowali decyzje o wyborze rektora i dziekanów – z tego względu w pierwszej kolejności był to uniwersytet profesorów, a dopiero w drugiej kolejności uniwersytet studentów[17]. Do zadań magistrów należało też urządzenie czterech wydziałów: *artes*, teologii, prawa i medycyny, oraz

---

[12] K. Leja, *Uniwersytet tradycyjny – przedsiębiorczy – oparty na wiedzy*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe" 2006, nr 2(28), s. 9.

[13] S. Waltoś, *Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego – ścieżki tradycji* [w:] *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Wydawnictwo Konsorcjum Akademickie, Kraków–Rzeszów–Zamość 2012, s. 14.

[14] A. Gieysztor, *Systemy wartości w tradycji…*, s. 10.

[15] A. Śliz, M.S. Szczepański, *Od Akademii do Uniwersytetu XXI wieku* [w:] *Dostojny uniwersytet?*, red. A. Śliz, M.S. Szczepański, Oficyna Naukowa, Warszawa 2014, s. 22.

[16] S. Waltoś, *Korzenie współczesnego szkolnictwa…*, s. 14–15.

[17] *Ibidem*, s. 15.

zakładanie kolegiów – internatów mistrzów i studentów[18]. Wzorem dla innych powstających uniwersytetów stała się Sorbona, na której funkcjonowały cztery wydziały: teologii, prawa, medycyny i sztuk wyzwolonych[19].

Rozwój neapolitańskiego modelu uniwersytetu zawdzięczamy cesarzowi Fryderykowi II, który w 1224 roku powołał w Neapolu uniwersytet. Cesarz mianował rektora i profesorów. Profesorowie otrzymywali zapłatę za swoją pracę ze Skarbu Państwa, więc studenci nie składali się na opłacenie nauczania. Sąd nad studentami sprawował urzędnik królewski wraz z trzema studentami zajmującymi stanowiska ławników[20].

W XIV wieku nastąpiło zbliżenie się do siebie wszystkich trzech modeli uniwersytetu europejskiego, zarówno pod względem organizacyjnym, jak i programowym. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku porządku społecznego w średniowieczu, uniwersytety przyjęły hierarchiczną, czterowydziałową strukturę. Podstawę tej hierarchii stanowił wydział filozoficzny, następnie medycyna, prawo, a na górze hierarchii znajdowała się teologia[21].

W XIII i XIV wieku nastąpił rozkwit uniwersytetów. W tym czasie pełniły one zróżnicowane funkcje: stanowiły centrum życia naukowego, uczestniczyły w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych oraz stanowiły autorytety w dziedzinie teologii, filozofii i prawa. W większości krajów uczelnie były podporządkowane Kościołowi. Studia odbywały się w języku łacińskim, lecz ich celem nie było zdobycie określonego zawodu, tylko zgłębianie wiedzy[22].

W obliczu licznych podziałów wynikających ze współistnienia papiestwa i cesarstwa, katolicyzmu i prawosławia, schizm i herezji uniwersytety średniowieczne stanowiły szczególną europejską wspólnotę edukacyjną. O poczuciu tej wspólnoty decydowały następujące czynniki:

- Ujednolicony program nauczania obowiązujący we wszystkich uniwersytetach – w XIV, XV i na początku XVI wieku na uniwersytetach używano tych samych podręczników oraz stosowano te same metody dydaktyczne. *Artes liberales*, stanowiące filary wiedzy o świecie, dzieliły się na *trivium*, obejmujące gramatykę, retorykę i logikę, oraz *quadrivium*, składające się z arytmetyki, geometrii, astronomii i muzyki.

---

[18] A. Gieysztor, *Systemy wartości w tradycji...*, s. 10.

[19] T. Bauman, *Uniwersytet wobec zmian społeczno-kulturowych. Casus Uniwersytetu Gdańskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 12.

[20] S. Waltoś, *Korzenie współczesnego szkolnictwa...*, s. 15.

[21] *Ibidem*, s. 15–16.

[22] T. Bauman, *Uniwersytet wobec zmian...*, s. 12.

- Język łaciński jako środek komunikowania się – w tym języku prowadzono wykłady, dysputy, egzaminy, uroczystości akademickie, a także pisano rozprawy naukowe i podręczniki. W XVII wieku nastąpił odwrót od języka łacińskiego jako języka edukacji, a w XVIII wieku na uniwersytetach zapanowały języki narodowe.
- Mobilność studentów i nauczycieli – przemieszczanie studentów w średniowiecznej Europie było zjawiskiem powszechnym mimo niewielkiej pomocy finansowej i konieczności pokrywania kosztów wyjazdów przez samych studentów lub ich rodziców. Motywacją do przemieszczania się pomiędzy europejskimi uniwersytetami była z jednej strony chęć podjęcia nauki u wybitnych profesorów, a z drugiej strony– względy finansowe. Studenci podejmowali studia tam, gdzie koszt dyplomu był niższy. Przeszkodą na drodze mobilności studentów stała się reformacja w XVI wieku, a następnie wojna trzydziestoletnia.
- Wzajemna uznawalność stopni i tytułów – dyplomy uzyskane w jednym uniwersytecie były honorowane na innych uniwersytetach mimo występujących rozbieżności w nadawaniu stopni naukowych na różnych wydziałach[23].

Należy zwrócić uwagę na to, że średniowieczny model uniwersytecki okazał się strukturą niezwykle trwałą, gdyż zmiany, jakim ten model podlegał, miały przede wszystkim charakter ilościowy. W obrębie każdego z tradycyjnych fakultetów przybywało dyscyplin, co wiązało się z poszerzaniem pola badawczego wokół każdej z nich. Wydział sztuk wyzwolonych, zwany także wydziałem filozoficznym, stracił charakter studium wstępnego i zrównał się rangą z pozostałymi wydziałami. W niemieckim systemie uniwersyteckim doktorat na wydziale filozoficznym – niezależnie od tego, czy był uzyskany w zakresie czystej filozofii, fizyki, biologii czy też filologii – był wyżej ceniony niż doktorat z prawa czy medycyny, gdyż wymagał rzeczywistego wkładu do nauki[24].

[23] S. Waltoś, *Korzenie współczesnego szkolnictwa…*, s. 17–22.

[24] J. Wyrozumski, *Powszechność nauk w systemie uniwersyteckim dawniej i dziś* [w:] *Idea uniwersytetu u schyłku tysiąclecia*, red. H. Żytkowicz, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1998, s. 18.

1.2. Uniwersytet liberalny – uniwersytet drugiej generacji

W drugiej połowie XVI wieku rozpoczął się kryzys uniwersytetów, trwający prawie do końca XVIII wieku (w niektórych krajach nawet do połowy XIX w.). Nieunikniona reforma uniwersytetów była zgodna z paradygmatami filozofii oświecenia, a więc przeprowadzano ją w duchu empiryzmu, racjonalizmu i utylitaryzmu. Pod koniec XVIII wieku reformatorzy byli zgodni co do tego, że uniwersytety należy wyzwolić spod kontroli kościelnej, zrównać wszystkie nauki, na wykładach i w piśmiennictwie zastąpić łacinę językami narodowymi, a także rozwijać nauki pożyteczne bezpośrednio dla społeczeństwa[25].

Na tym gruncie zaczęła się rozwijać idea uniwersytetu zaproponowana przez Wilhelma von Humboldta. W 1809 roku założył on Uniwersytet Berliński, którego główną ideą było prowadzenie badań[26]. Ponadto uniwersytet ten miał za zadanie ożywiać niemiecką kulturę narodową, co spotkało się z zarzutami podejmowania działań wyłącznie w interesie kultury własnego narodu[27]. Model uniwersytetu W. von Humboldta jest też określany jako „niemiecki", „liberalny", „klasyczny", „tradycyjny"[28].

Podstawową wartością, na której opierała się idea uniwersytetu liberalnego[29], była wolność badań i kształcenia. Filozoficznych podstaw tej koncepcji można doszukiwać się w oświeceniu. Propagowano wówczas wiarę w potęgę rozumu ludzkiego, który może poznać prawdę bez odwoływania się do autorytetu, tradycji czy objawienia.

Wśród podstawowych idei wyrażających koncepcję uniwersytetu sformułowaną przez W. von Humboldta można wymienić:

- Konieczność zagwarantowania wolności nauki i nauczania – zasada ta została po raz pierwszy w historii uniwersytetów wyraźnie sformułowana właśnie w tej koncepcji. Zapewnienie wolności i autonomii prowadzenia badań akademickich stało się możliwe poprzez uczynienie z nauki i kształcenia przedsięwzięcia publicznego, które podlegało bardzo ograniczonej kontroli państwa. Podstawowym

[25] S. Waltoś, *Korzenie współczesnego szkolnictwa*..., s. 23–25.

[26] J. Brzeziński, *Od uniwersytetu Humboldta do e-uniwersytetu* [w:] *Uniwersytety*. *Tradycje – dzień dzisiejszy – przyszłość*, red. Z. Drozdowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2009, s. 114.

[27] A. Śliz, M.S. Szczepański, *Od Akademii do Uniwersytetu XXI wieku*..., s. 24.

[28] I. Zakowicz, *Idea uniwersytetu Wilhelma von Humboldta – kontynuacja czy zmierzch?*, „Ogrody Nauk i Sztuk" 2002, nr 2, s. 62.

[29] E. Wnuk-Lipińska, *Kryzys uniwersytetu jako instytucji edukacyjnej w krajach Europy Zachodniej*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe" 2016, nr 2(10), s. 16.

warunkiem postępu wiedzy, rozwoju nauki i kształcenia na wysokim poziomie było zagwarantowanie wolności i autonomii prowadzenia badań naukowych. Niezależność prawa, samostanowienie i samorządność, zapewnienie finansowania państwowego oraz nominacje profesorów przez agendy państwowe stały się mechanizmami zapewniającymi autonomię.

- Jedność wiedzy i nauki – zgodnie z tą zasadą postulowano poznanie prawdy i emancypację człowieka. Wydziały filozoficzne i historyczne miały odgrywać centralną rolę w dociekaniach naukowych. Nauka była postrzegana jako całość rozwijająca się wraz z emancypacją ducha ludzkości. Coraz większą rolę zaczęły odgrywać nauki przyrodnicze, co wynikało z rozwoju przyrodoznawstwa oraz ewolucji epistemologii.
- Jedność badań i kształcenia – oznaczała nierozłączność procesów naukowych i dydaktycznych, które miały zapewnić rozwój nauki i kadry naukowej, a także poszerzanie horyzontów intelektualnych i przygotowanie do pracy naukowej studentów. Praca profesora uniwersytetu musiała być podporządkowana zasadzie jedności nauczania (dydaktyki) i nauki, co sprowadzało się do tego, że profesor nie tylko uczył tego, do czego doszli już inni, lecz także podczas wykładów dzielił się ze studentami wynikami własnych badań.
- Jedność ducha narodowego – uniwersytet, jako instytucja publiczna, miał realizować misję polegającą na jednoczeniu narodu przez wartości zakorzenione w tradycji i historii wspólnoty oraz wokół doskonalenia ducha i mądrości reprezentowanych przez filozofię i naukę.
- Zadaniem uniwersytetów nie było przekazywanie wąskiej, specjalistycznej wiedzy, ale wiedzy wszechstronnej, z naciskiem na rozwijanie indywidualnych zdolności studentów.
- Uniwersytet był tylko jednym z elementów ogólnopaństwowego systemu edukacyjnego – na system składały się również obowiązkowe szkoły elementarne, gimnazja oraz akademie prowadzące badania w skali pozauniwersyteckiej.
- Obojętność nauki wobec przemysłu – misja i fundamentalne wartości uniwersytetu były luźno powiązane z gospodarką, oczekiwaniami rynku oraz zatrudnieniem absolwentów, jednocześnie przydatność wiedzy nie była priorytetem, a badania naukowe prowadzono bez uwzględniania efektów ich praktycznych zastosowań.

Seria wydawnicza Dissertationes Laudatissimae Universitas Gedanensis została utworzona w celu wspierania osiągnięć młodych naukowców, nowo wypromowanych doktorów Uniwersytetu Gdańskiego. Składają się na nią prace doktorskie wyróżnione przez władze dziekańskie i rektorskie Uniwersytetu Gdańskiego. W ramach serii ukazują się książki z bardzo różnych dziedzin i o różnej tematyce, a łączy je wszystkie fakt, że autor każdej z nich jest laureatem Konkursu Prorektora ds. Badań Naukowych Uniwersytetu Gdańskiego na dofinansowanie wydania wyróżniających się prac doktorskich w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego. Seria ta jest zatem wyrazem wsparcia młodych naukowców, a także docenienia często bardzo ciekawych badań prowadzonych przez nich na etapie drogi do uzyskania stopnia doktora nauk.

Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-220-5